

Становище православної церкви в Речі Посполитій

*Уткіна М., студентка групи Ю-05
Науковий керівник: Нестеренко В.А., к.і.н.,
доцент кафедри історії СумДУ*

Православна церква знаходилась у дуже скрутному становищі в XVI столітті, оскільки довгий час землі України перебували під владою іноземних держав. У 1569 р., згідно Люблінської унії, утворилася Річ Посполита, до складу якої увійшли Галичина, Поділля, Волинь, Брацлавщина та Київщина. Ця подія наклала певний відбиток на економічну, державно-правову та політичну еволюцію українського суспільства.

Духовенство в Речі Посполитій складало окрему привілейовану суспільну верству, до якої входили не лише священники, але й їх родини. На землях, які були анексовані Річчю Посполитою, православна церква втратила свої панівні позиції, а також виникла небезпека того, що її буде цілком «викорінено» [2, с. 130].

Характерною особливістю української православної церкви була собороправність, тобто участь всіх мирян у церковних справах. Вона виявлялася в обов'язковій виборності всіх церковних ієрархів за участі світських представників (митрополит обирався помісним собором, єпископ – собором єпископів, священники - парафією). Але такий порядок почав змінюватися призначенням князя, а також короля в XVII ст. Іноді церковні посади взагалі купувалися за гроші [4, с. 448].

Панівні позиції починають переходити до римо-католицької церкви, оскільки більшість населення Речі Посполитої була католиками. Незважаючи на те, що в країні законодавчо декларувалася свобода віросповідання, православна церква опинилася під тиском католицької, зокрема одного із найвпливовіших чернечих орденів – єзуїтів.

Можна назвати дві причини, які науковці вважають головними у процесі занепаду української православної церкви. З одного боку, вона не мала зовнішньої підтримки, оскільки влада Константинополя була номінальною і він був столицею ісламської держави – Османської імперії, в якій патріарх, як духовний наставник всіх православних перебував в жалюгідному становищі. Друга причина – те, що в Речі Посполитій право на державні посади мали тільки католики. В свою чергу, це призвело до масового переходу української шляхти до католицизму [3, с. 378]. Православних принижували, позбавляли їх права займати вищі посади, єпископів позбавили права засідати у Сенаті, не допускали до міського самоуправління, до цехових організацій тощо.

Одним з найгірших моментів у православному церковному житті був світський патронат над нею. Як було зазначено вище, королі призначали на посади людей, не обов'язково пов'язаних із церковним життям, так як деякі купували посади. Тому, королі мало право надавати «духовні столиці» і «хліби духовні», які мали заслуги перед королем або державою, а не перед церквою. Часто це були люди маловідповідальні, неосвічені, світські, аморальні. Вони дбали в основному про своє майнове становище [4, с. 149].

Однак у відповідь на релігійні утиски поляків, розпочинається жвавий культурно-національний рух, який був саме спрямований на оборону православної церкви [6, с. 56]. Релігійна боротьба свого апогею досягла за правління короля Стефана Баторія (1575 - 1586), який намагався завдяки католикам ослабити інші віровизнання. Але він робив це обережно, щоб не викликати негативної реакції з боку православного духовенства.

Особливо обережною політика Стефана Баторія була у зв'язку із виданням 1582 році булли Папи Григорія XIII. Основним питанням була календарна реформа про введення нового стилю: «...до дня 5 лютого дочислити 10 днів і на майбутнє опускати на кожні 400 літ 3 високосні дні». Оскільки дана реформа, «нововведення» походила від Папи Римського, Стефан Баторій розумів, що у православного духовенства це одразу ж викличе незадоволення. Православні одразу ж розпочали активно виступати і виражати своє незадоволення через насильницьке запровадження святкування свят за новим стилем [3, с. 340]. Тому у 1584, 1585 та 1586 рр. Стефан Баторій видав грамоти, якими він скасовував своє розпорядження про обов'язковість прийняття нового стилю православною церквою. Також король заборонив католикам чинити опір православним у святкуванні за старим стилем.

В перші роки правління Сигізмунда III становище православної церкви дещо покращується. Він гарантував православній церкві її права і привілеї, заборонив світським чиновникам втручатися у справи православної церкви, в управління церковними маєтками, заборонив захоплювати маєтки. Ті, які вже були захоплені до цього, потрібно було повернути православної церкві [4, с. 151].

У 1596 році в м. Бересті своє юридичне оформлення отримала Берестейська унія. Результатом даного правового документа стало утворення греко-католицької церкви. Одразу ж церква розкололася на дві частини – уніатську та православну. Уніатське духовенство звільнялось від податків, та частина шляхти, яка прийняла унію, могла претендувати на державні посади нарівні з католиками. Тобто, уніати за своїм становищем прирівнювалися до католиків [5, с. 113]. Щодо православного духовенства, то воно взагалі опинилося поза законом. Знову почався масовий наступ католиків та вже уніатів на православну церкву. Маєтності православних передавалися уніатам, православні залишалися без вищої церковної ієрархії [1, с. 47].

Враховуючи таке становище православної церкви, православна спільнота знову активізувалася, виборюючи свої релігійні права. Період з кінця XVI до 1620 року – це період, коли не було вищої ієрархії, а також централізованого керівництва православною церквою.

Після смерті Сигізмунда III у 1632 році до влади прийшов Владислав. Він був відомий як людина толерантна, особливо у справах, які стосувалися віри. Також була відома і його прихильність до козаків [4, с. 467]. У 1633 р. польський уряд видав документ, який отримав назву «Статті для заспокоєння руського народу», в якому закріплювалися права православної церкви, а також громадянські права віруючих: проголошувалася рівність і свобода віросповідання; офіційно визнавалися за православною церквою та православним духовенством всі попередні привілеї та права, повернення майна, храмів та маєтків, які були захоплені уніатами; визнавалася православна юрисдикція; для віруючого населення вільний вибір «послушенства»; православному духовенству поверталось право обирати православного митрополита «за давніми правами та звичаями»; православним передавалися чотири єпископства (Львівське, Луцьке, Перемишльське, Мстиславське), а також право обирати туди владик; також – повернення церкви святої Софії у Києві [6, 57].

Отже, можна зробити висновок, що становище православної церкви в Речі Посполитій було складним. Після Берестейської унії церква розкололася на уніатську та православну, яка опинилася поза законом. В результаті виникли відчутні культурні та психологічні розбіжності поміж українцями православними і українцями греко-католиками, до яких згодом додалися ще і політичні причини. «Статті для заспокоєння руського народу», офіційно визнали існування православної церкви та надали широкі права православним.

1. Земерова Т.Ю. Історія держави і права у визначеннях, таблицях і схемах. 7-9 клас/ Т.Ю. Земерова, І.М.Скирда. – Х.: В-во «Ранок», 2009. – 128 с.

2. Історія держави і права України: Навч. посіб./ А.С.Чайковський, В.І. Батрименко, О.Л. Копиленко та інші; За ред. А.С. Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 384 с.

3. Лубський В.І. Історія релігій: підручник [для студентів вищих навчальних закладів]/ В.І. Лубський, М.В. Лубська. – [2-ге видання]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 776 с.

4. Митрополит Іларіон (проф. Іван Огієнко). Нариси з історії Української православної церкви: в 2 т. (т. 1). За ред. прот. С. Ярмуся. - 2-ге вид., поправлене й доп. Вінніпег: Консисторія УГП Церкви в Канаді, 1982 р. - 366 с.

5. Музиченко П.П. Історія держави і права України: Навч. посіб. – 5-те вид., випр.. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 437 с.

6. Релігієзнавство: Підручник/ Є.К. Дулуман, М.М. Закович, М.Ф. Рибачук та ін./ М.М. Закович. – К.: Вища школа, 2000. – 350с.